

نرم افزارهای رجالی؛ محتوا و قابلیت ها

یکی از شاخه‌های علوم دینی که موجب تحکیم و گسترش هر چه بیشتر شریعت الهی و فقاہت اسلامی را فراهم ساخته، علم رجال می‌باشد که اهمیت آن در فهم و استنباط علوم نقلی به خصوص احادیث معصومین (ع) بسیار واضح و شایان توجه است.

اما پژوهش در این زمینه با مشکل‌هایی چند مواجه است. یکی از دشواری‌هایی که در مسیر و تحقیق علم رجال وجود دارد، مشکل مراجعه به مصادر متعدد و منابع مختلف است. خاصه اینکه هنوز در علم رجال کتاب جامعی که بتواند پاسخگوی تمامی خواسته‌های یک محقق باشد، تدوین نشده است و هر یک از کتب رجال دارای ویژگی‌های مخصوص به خود هستند و تنها عده خاصی از روات را مورد تحقیق قرار داده‌اند، مانند: معجم رجال الحدیث که فقط کتب روات کتب اربعه را مورد توجه قرار داده است و یا کتاب قاموس الرجال که نقدی بر تنقیح المقال است و یا مستدرک علم الرجال که فقط راویانی را که در جامع الرواة و تنقیح المقال نیامده یا ترجمه کامل نشده‌اند، ذکر نموده است.

در بخش نرم افزارهای علوم اسلامی نیز علم رجال مورد کم توجهی قرار گرفته است و نرم افزارهای موجود جوابگوی نیاز محققان و اندیشمندان رجال نمی‌باشد و هر یک از این نرم افزارها نگاه خاص و جزئی به موضوع دارند و تاکنون برنامه‌ای جامع و کاربردی تدوین نشده است.

انواع نرم افزارهای رجالی

نرم افزارهای موجود در علم رجال را می‌توان به سه گروه تقسیم کرد:

- گروه اول: نرم افزارهای متنی
- گروه دوم: نرم افزارهای فهرستی
- گروه سوم: نرم افزارهای سندی

الف) نرم افزارهای متنی

محتوای این گونه نرم افزارها متن کتب رجال، تاریخ و سیره است که به طور مستقل و یا به شکل جزئی در برنامه‌های دیگر ارائه شده‌اند. ویژگی‌های این گروه از نرم افزارها عبارت‌اند از:

۱. امکان نمایش متن کتب، همراه جلد و صفحه و نیز قابلیت دسترسی به جلد و صفحه خاص؛
 ۲. امکان جستجو در متن، اعم از لفظی و ترکیبی با امکان محدود کردن دامنه جستجو به کتب یا جلد خاص از یک کتاب؛
 ۳. وجود فهرست در بعضی از برنامه‌ها؛
 ۴. قابلیت یادداشت برداری در بیشتر آنها.
- در این گروه برای نمونه می‌توان به نرم افزارهای ذیل اشاره کرد:

• **المعجم الفقہی**، که بزرگ‌ترین نرم افزار موجود در علوم اسلامی خاصه تشیع می‌باشد و محصول مرکز معجم فقہی در حوزه علمیه قم است. این برنامه ۶۶۵ جلد کتاب را به بخش رجال، تاریخ و سیره اختصاص داده است؛ رجال شیعہ (۸۴ جلد)، رجال عامہ (۳۰۷ جلد) و سایر کتب که در مورد سیره، فهرست و انساب می‌باشد.

• **معجم الفاظ رجال**، تحت داس (Dos) محصول مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی. این برنامه مصادر اولیه رجال شیعہ مانند: رجال طوسی، رجال نجاشی و رجال ابن غضائری، رجال ابن داود، رجال کشی و فهرست شیخ طوسی را ذکر کرده است. این برنامه به لوح فشرده نور ۲ جامع الاحادیث، محصول همین مرکز، اضافه شده است.

• **مکتبة الالفیة للسنة النبویة**، محصول مرکز التراث که از بزرگ‌ترین برنامه‌های علوم اسلامی اهل سنت می‌باشد. نسخه سوم این نرم افزار ۱۱۲ عنوان شامل بیش از ۷۰۰ جلد کتاب را به رجال و تاریخ، طبقات و بلدان اختصاص داده است. و از کتبی مانند: التاریخ الکبیر، الاوسط، ثقات ابن حبان، المجروحین، تاریخ بغداد، تاریخ مدینة دمشق، لسان المیزان و سیر اعلام النبلاء می‌توان نام برد.

• مکتبة التاریخ و الحضارة الاسلامیة

ب) نرم افزارهای فهرستی

محتوای این برنامه‌ها ارائه فهرست روات به همراه مصادر ترجمه آنها می‌باشد و ویژگی‌های موجود در این نوع نرم افزارهای رجالی از قرار ذیل است:

۱. ارائه فهرست روات؛

۲. نشانی مصادر ترجمه؛

۳. متن مصادر ترجمه؛

۴. قابلیت جستجوی لفظی و ترکیبی با امکان محدود کردن دامنه جستجو به کتب یا جلد خاص از یک کتاب.

از میان نرم افزارهای فهرستی می‌توان به دو لوح فشرده پرداخت:

• **كشف الرجال**، محصول مؤسسه تحقیقاتی ولی عصر (عج) قم، کامل‌ترین و جامع‌ترین نرم افزار این گروه به شمار می‌رود که حدود ۴۰۰/۰۰۰ عنوان راوی شیعہ و سنی را از ۷۴ عنوان کتاب در ۳۶۳ مجلد استخراج کرده است. در این برنامه ۱۱۲ جلد از کتب دارای متن کامل می‌باشند که برخی از آنها عبارت‌اند از: جامع الرواة، معجم رجال الحدیث، رجال النجاشی، لسان المیزان و تهذیب الکمال. وجود امکانات مفیدی همچون: ارائه طبقات رجال کتب اربعه با ذکر استاد، شاگرد و مأخذ؛ طریق شیخین در مشیخه؛ ضبط راویان و مکاتب راویان کتب اربعه به همراه بیان سال ولادت و وفات ایشان بر کارآمدی و ارزشمندی کشف الرجال افزوده است.

گفتنی است که این برنامه قابل اجرا در شبکه بوده، تحت سیستم عامل Dos و windows اجرا می‌شود.

• **المعجم الفقہی**، محصول مرکز معجم فقہی، قسمتی را به عنوان رجال، که شرح زندگی ۱۵/۰۰۰ راوی است، آورده است.

متنوع، تصحیح فهرست شیخ طوسی، مشاهده طریق روایی راویان و فهرست توصیف‌ها. ارائه فهرست الفبایی از اسامی ۱۵۶۸۸ راوی به همراه فهرست کامل

چالش‌های موجود در نرم‌افزارهای رجال

۱. نرم‌افزارهای رجالی شیعه هر یک موضوع خاصی را مورد توجه قرار داده‌اند مانند: کشف الرجال که فقط نام مصادر ترجمه را آورده است و در قسمت متن فقط چند کتاب را ذکر کرده است، یا برنامه درایة النور که فقط راویان کتب اربعه و وسائل الشیعه را مورد پژوهش قرار داده است و همچنین معجم فقهی فقط متن محدودی از کتب رجال شیعه را مورد توجه قرار داده است، اگر چه این تنوع در نرم‌افزارهای رجالی امید روشنی را نوید می‌دهد؛ ولی با دقت در این نرم‌افزارها به این نتیجه می‌رسیم که این برنامه‌ها بیشتر برای احادیثی که در استنباط احکام شرعی مورد توجه هستند، تدوین شده است. و نظر به گسترش احادیث شیعه در موضوعات متنوع، و کثرت متون، این برنامه‌ها جوابگوی خواسته‌های محققان نمی‌باشند.

برای پر شدن این خلأ، مراکز تولید کننده نرم‌افزارهای رجالی باید به فکر تهیه نرم‌افزاری باشند که ویژگی‌های ذیل را داشته باشد:

الف) فهرست تمامی راویان کتب حدیث شیعه همراه با مترادفات، مکانت و هویت. ب) متن کتب رجالی شیعه همراه با شناسنامه و فهرست. ج) متن رساله‌های دانشجویان حوزوی و دانشگاهی مرتبط با رجال، درایه، تاریخ و سیره.

د) امکانات جستجو (Search) و تعیین دامنه، یادداشت‌برداری و انتقال به افزارهای واژه‌پرداز مانند: Word، زرنگار و نشر الف. ۲. کمبود یک برنامه هوشمند IKBS که بتواند هر سندی را تحلیل و مترادفات، حیلولة‌ها، معلقات، مکانت هر راوی، و جایگاه سند را مشخص کند. هرچند بعضی از مؤسسات در این موضوع قدم‌های اولیه را برداشته‌اند و طرح‌هایی ارائه شده است که باید مراحل عملی آن تمام شود.

۳. نظر به گسترش اینترنت، وجود یک پایگاه مستقل در خصوص رجال شیعه ضروری به نظر می‌رسد. این پایگاه باید ارائه کننده امکاناتی مانند: نمایش متن کتب معتبر رجال شیعه، جستجو، فهرست الفبایی (Alpha betic) از راویان همراه با شرح و ترجمه مختصر آنها، امکان گفتگوی مستقیم (Chat) با صاحبان اندیشه رجال برای پاسخ به اشکالات سندی و امکان سؤال و جواب (Stichomy thia) باشد. ■

اعلام و ویژگی کارآمد فهرست‌سازی در بخش معجم رجالی الحدیث قابل دستیابی است. کاربر می‌تواند در بخش اسناد، از قابلیت‌های اختصاصی چون: بازسازی اسناد، ارزیابی سند از جهت اتصال و اعتبار، شناسایی سریع راوی، سیستم مترادفات جهت حل مشکل پراکندگی در تعبیر از یک راوی، معرفی شاگردان و اساتید، مشاهده فراوانی روایات به صورت نمودار میله‌ای یا دایره‌ای و تعیین طبقه راوی و ترکیب راویان بهره‌مند شود و از امکان مقایسه دو متن، استفاده مطلوبی را برای سامان دادن تحقیقات خویش ببرد.

● موسوعة الحدیث الشریفه محصول شرکت صخر که کتب تسعة حدیثی اهل سنت را مورد پژوهش رجالی قرار داده است. امکانات این برنامه عبارت‌اند از:

۱. امکان جستجوی لفظی متن کتب، با تعیین محدوده؛
۲. فهرست عناوین و ابواب؛
۳. تفکیک راویان هر سند همراه با ترجمه، شیوخ، تلامیذ، رتبه، جرح و تعدیل با ذکر مأخذ؛
۴. سندشناسی در این قسمت به مرفوع، موقوف، معلق، مرسل و معضل بودن سند همراه با نمودار، نمایش می‌یابد.

این برنامه به شرح و زندگی راویان احادیث کتب اربعه شیعه (الکافی، التهذیب، الاستبصار و من لا یحضره الفقیه) با استفاده از کتاب معجم رجال الحدیث اثر آیه‌الله العظمی خوئی پرداخته است.

ج) نرم‌افزارهای سندی

این نرم‌افزارها تحقیقات گسترده‌ای را در سند روایات انجام داده‌اند و از ویژگی‌های متفاوتی نسبت به دو گروه دیگر برخوردارند. مهم‌ترین این قابلیت‌ها عبارت‌اند از:

۱. مشخص شدن اسم کامل راوی؛
۲. تعیین مترادفات، حیلولة‌ها و معلقات در سند؛
۳. معرفی مکانت و صحبت هر راوی؛
۴. جایگاه مکانت سند.

در این گروه نیز به ۲ نرم‌افزار می‌توان اشاره کرد:

● درایة النور، محصول مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی قم که کتب اربعه شیعه و وسائل الشیعه را تحقیق کرده است. درایة النور شامل ۱۴ عنوان از مهم‌ترین کتاب‌های رجالی و حدیثی شیعه در ۸۶ مجلد می‌باشد. امکانات اختصاصی که در بخش کتب هشت‌گانه رجالی ارائه گردیده، عبارت‌اند از: شناسایی راویان، فهرست‌های